

TALLÓZÁS

Nemzeti kérdés és szocializmus

(*Lupta de clasă*, 1969. 5.)

A román nép és az együttélő nemzetiségek testvéri kapcsolatainak mély történelmi gyökerei vannak — állapítja meg Bánya László és Richard Winter közös tanulmányában. E kapcsolatok az idők folyamán alakultak ki, s kölcsönhatásban gazdag közös hagyományoknak, a társadalom anyagi és szellemi értékeinek forrását alkotják. Az e tájakon élő dolgozók nyelvének különbözősége sohasem volt áthághatatlan akadály. Természetesen a kizsákmányoló osztályok és az idegen hódítók szította rendszeres nemzetiségi uszítás jelenségei is léteztek, de ami kidomborodott a történelemben, az a termékeny együttélés és együttműködés volt. A társadalmi fejlődés folyamatában létrejött népi alkotások nemzetiségi különbség nélkül az összes lakosok hozzájárulásának köszönhetők. Románok, magyarok, németek legjobb fiai, társadalmi harcosok, gondolkodók, költők közös eszméktől fűtötten küzdöttek a népi tömegek egységének megteremtéséért.

A szerzők rámutatnak arra, hogy a Román Kommunista Párt már megalakulásától kezdve magasabb szintre emelte az összes nemzetiségek dolgozóinak harci egységét, s bevonta soraiba származási különbség nélkül a munkásosztály, valamint a széles néptömegek legjobb fiait. A kommunisták szüntelenül küzdöttek a reakciós kormányok politikája ellen, amely egymásra uszította a román népet és az együttélő nemzetiségeket, leleplezve a sovinszta körök propagandáját. A román nép és az együttélő nemzetiségek testvériségének nemes ügyét következetesen támogatta a Román Kommunista Párt kezdeményezésére 1934-ben megalakult MADOSZ (a romániai Magyar Dolgozók Szövetsége.)

A kizsákmányoló osztályok megdöntésével és a parasztsággal szövetséges munkásosztály hatalomra jutásával egyidejűleg véget vetettünk a társadalmi és nemzetiségi jogegyenlőtlenségnek, mindenféle elnyomásnak, s első ízben való-

sult meg a gyakorlatban a nemzetiségek jogegyenlőségének elve. A szocialista építési folyamatában — amelynek során állandóan szélesedtek a népi hatalom első éveiben kivívott forradalmi hadállások — létrejött és megszilárdult az a politikai és gazdasági alap, amely a demokratikus szabadságjogok anyagi biztosítékát jelentette, és amelyben lehetővé vált nemzetiségi különbség nélkül az összes dolgozóak reális jogegyenlőségének megteremtése. A nemzeti kérdés marxista-leninista szellemben történő megoldása — amely hiányosságokat és akadályokat is magában foglaló folyamat —, az együttélő nemzetiségek jogegyenlőségének biztosítása, a Romániában lakó összes dolgozók munkában és harcban kibontakozott testvériségének megszilárdulása a szocialista építés korszakának egyik legjelentősebb forradalmi vívmánya.

A marxizmus-leninizmus szellemében a szerzők kifejtik, hogy az összes dolgozók társadalmi egyenlőségének gazdasági alapja a szocialista tulajdon; ez biztosítja minden állampolgár teljesen egyenlő viszonyát a termelészűkökhöz, munkához és a végzett munka mennyisége és minősége szerint járó javadalmazáshoz való jogát. A nemzeti kérdés megoldásában és az összes állampolgárok társadalmi-politikai jogainak gyakorlásában döntő szerepet játszik a termelőerők harmonikus elosztása az ország egész területén, az összes megyék és helységek gazdasági felvirágoztatása.

Hazánk lakosainak munka- és életközössége — emelik ki a szerzők — a kulturális közösségben tükröződik, amelyben összegeződnék a román nép és az együttélő nemzetiségek értékes alkotásai. Az új rendszer szellemi légköre ösztönzőleg hat e szellemi kincsek gyarapítására. Szocialista államunk minden fokon biztosítja a tanuláshoz való jogot. Törvény írja elő, hogy a szakmai iskolákban, szaklíceumokban, valamint a felsőfokú tanintézetekben a jelöltek anyanyelvükön felvételeznek azokból a tantárgyakból, amelyeket ezen a nyelven tanultak.

A szocialista társadalom nagy gondot fordít az etnográfiai értékekre. E százados néprajzi kincsek megőrzésében a szakosított tudományos intézetek mellett fontos szerepük van a múzeumoknak és a különböző kiállításoknak, amelyek a kölcsönös megbecsülés jegyében hozzájárulhatnak a nemzetiségek helyi népművészeti alkotásainak megismertetéséhez.

Az együttélő nemzetiségek életével kapcsolatos társadalmi és kulturális jelenségek tudományos tanulmányozására ki-

vánatos volna egy kutatóközpont megalkotása. Ennek tevékenysége — hangsúlyozzák a szerzők — nagy haszonnal járna a párt és az állam marxista-leninista nemzetiségi politikájának konkrét alkalmazásában.

Falusi irodalom — városi irodalom?

(*România literară*, 1969. 22.)

Új és mégis nagyon régi dilemma az, amely fölött az utóbbi időben a román sajtóban véleménycsere folyik, s amelynek tisztázásához, eszmei-művészi problematikájának megvilágításához most Eugen Simion járul hozzá. A román irodalom mai fejlődési fokán ugyanis új módon vetődik fel a kérdés s a városi irodalomért egyesekben felvetődő aggodalom is. És ugyanakkor régi is a dilemma, hiszen a falu—város ellentétnek a századfordulón történt „sámánátorista” megfogalmazása óta valóságos története van a kérdésnek, mind eszmei, mind művészi vonatkozásban. Akkor a kérdés úgy vetődött fel, vajon a város vagy a falu képviseli-e azokat az eszményeket, amelyek az irodalomban is a társadalom fejlődésének biztosítékait, legalábbis ígérteket hordozták. Ma természetesen másról van szó, nem patriarchális hagyományok merev fenntartásáról vagy a polgári átalakulás életvalóságának megragadásáról. Nem Iorga és Lovinescu (s hogy a magyar irodalmi párhuzamra utaljunk, nem az Ady-nemzedék harca) és nem az urbánus—népi ellentét elvenedik újra fel. Nem két koncepció társadalmilag kitapintható és definiálható eszmei szembenállásáról van szó, hanem új valóságunk írói megragadásának mikéntjéről. Vannak nézetek, amelyek szerint a két valóságterület között tipológiai különbség van: a város az intellektuális, a lélektanilag komplex, az elemző és teoretikus valóságmegragadásra kínál lehetőséget, tehát művészetében analitikus, míg a falu, ettől eltérően, inkább a természeti, az egyszerű, a lelkileg nem annyira összetett valóságmegnyilvánulások világa, s mint ilyen, kevésbé alkalmas a modern világban élő ember egzisztenciális problémáinak, problémakomplexusainak írói megragadására.

Az irodalmi gyakorlat nem mindenben támasztja alá ezt a tételt, amellyel különben Eugen Simion is vitába száll. Ő figyelmeztet arra, hogy „azok a prózairók, akik a falu világról törekszenek írni, keresik a »pszichológiát«, s gazdag

belső életet fedeznek fel ott, ahol eddig a közhit szerint csak tragikusan elemmentaris élet volt”. Ő Zaharia Stancu, Marin Preda, Fănuș Neagu, Nicolae Velea, Ștefan Bănulescu, D. R. Popescu utóbbi műveinek példáját említi, de mi hozzátehetjük a hazai magyar írók közül Sütő András nevét is, akinek újabb írásai épp ebbe az irányba mutatnak, amint az *Utunkban* nemrég megjelent interjújából is kiderül, tudatos írói törekvésként. Ezek a művek már eddigi eredményeikben is cáfolni segítenek az irodalom maiságát a falusi témáktól féltő aggodalmakat. A falusi irodalom—városi irodalom problémája ma egész hazai irodalmunkban a valóság komplex megragadásának s egyben a faluban végbemenő lényegi — az embert formáló — átalakulásnak, ezek adekvát írói ábrázolásának problémája.

Filmművészet és városkultúra

(*Secolul 20*, 1969. 1.)

A folyóirat kérésére írott cikkét Guido Aristarco, a neves olasz filmesztéta a modern városnak mint civilizatorikus intézménynek a válságtüneteivel vezeti be. A város napjainkban a jelenkor összes ellentmondásainak, demográfiai, társadalmi, művelődési és — nyilván — urbanisztikai problémáinak az ütközőpontja, és okozata. Érthető, hogy a film mint az urbánus kultúra terméke és mint a legvizuálisabb, legnagyobb tömeghatású művészet minden más művészetnél alkalmasabb a város válságának tükrözésére. Film-nyelv és tematika szempontjából a város a rendezői és operatőri invenció leghálásabb, kifogyhatatlan közege, melyet a filmtörténet egy-egy klasszikus alkotása már-már mítikus méretű hősévé tesz. Így mutatja be Eisenstein a *Potyemkinben* Odesszát, King Vidor a *Tömegben* New Yorkot; Visconti *Roccójának*, Antonioni *Éjszakájának* éppúgy főszereplője Milánó, mint Róma Fellini *Dolce vitájában*.

Aristarco kiemeli a film utolérhetően dokumentációs-informatív erényeit: az irodalom a tömörség tekintetében marad le egy-egy szuggesztív filmkocka mögött, a képzőművészet viszont nem versenyezhet vele dinamizmusban. Ezek az előnyei a filmet a hiteles művészet és az elidegenítő manipuláció számára egyaránt kiaknázzhatóvá teszik. „Az elidegenítő város adatolása közben, mialatt információkat közöl róla, a film maga is elidegenítővé válik az esetek többségé-

ben, még igazán művészi megnyilatkozásaiban is: nem hatol a válság, a káosz gyökeréig, hanem éppen ellenkezőleg, elkerülhetetlen emberi sorsként mutatja be ezeket a jelenségeket — állapítja meg a tanulmányíró.

Kiválóan alkalmas a film a városok elhelyezésére a negyedik dimenzióban: a filmriporttól, amely Varsó, Sztálingrád, Hamburg, London füstölgő romhalmazait örökítette meg, Eisenstein történelmi freskóiig vagy Kramer, Kubrick, Truffaut apokaliptikus utópiáiig számtalan a példa.

Aristarco szellemesen jegyzi meg, hogy éppen a film az, amely a város bemutatásában, annak régi görög (polis) jelentését felrészítve, a legkendőzetlenebbül politikus művészet. Szükséges, hogy a film eme tulajdonságainak tudatosítása alkotót és nézőt egyaránt hozzásegítsen a hetedik művészet hatalmas erkölcsi erejének maradéktalan kiaknázásához. Az a tükör, amelyet a modern film tart a modern város és lakói elé, kiválóan példázza ennek a funkciónak a felmérhetően lehetőségeit és remélhető hasznát.

Petőfi és Széchenyi

(Kortárs, 1969. 3.)

Petőfi és Széchenyi nevét egymás mellé és egymással szembeállítva sokszor idézték már, véletlenes kielezve olykor azokat az ellentéteket, amelyekre oly sok alkalmat adott egész életük és művük; máskor — mint Kornis Gyula — elkenve minden ellentétet, azok összebékítésének retusáló szándékával. Fekete Sándor most megjelent tanulmányában sem egyik, sem másik szándéknak nem enged. Ő a történelmileg hiteles igazság után nyomoz, nem kendőzve el a valóban végtelen ellentéteket, de ezek ellenpólusán észrevéve azt is, ami a 48-as korszak két kiemegaslő alakját összekapcsolja.

A tények különben is sokatmondóak. Találkozások láncolatán vezet végig a szerző, amelyek közül az első egymagában is érzékelteti a lényegét: 1839 május 23-án vagyunk a *Bánk bán* előadásán, amelyet páholyából néz Széchenyi, Petőfi pedig mint „iskolakerülő vándorszínészjelölt”, lámpaoltogatóként statisztál végig. Az előadás nyoma Széchenyiné egy naplójegyzet: „Érthetetlen, hogy a kormányzat megengedi ily esztelenség játszását. Rossz, veszélyes irányzat.” Petőfinél pedig, igaz, évekkal később, de kétségtelenül az előadás (vagy a darab) nyomaként ott áll a verssor: „Először is

te halsz meg, te, Gertrud, német szajha!” A személyes találkozás ekkor még nem történt meg, de az egyazon eseményre való kétféle reakálás felér a későbbi, 1848. május 12-i személyes találkozásban a visszaemlékezések fakult és gyenge képei ellenére is ott feszülő indulattal.

Meg is lehetne itt állni. Csakhogy az események továbbmennek: Széchenyi is csatlakozik a forradalomhoz, de bízva békés lefolyásában, miközben Petőfi a *Mánásokhoz* című versével és nyomatásban is kiadott naplójával támasztja alá, hogy erre a kormányra a kutyáját sem bízna... Széchenyi a reformer, Petőfi a forradalmár, Széchenyi az arisztokrata, Petőfi a plebejus. Csakhogy Széchenyit belülről ugyanaz az indulat mozgatja, még ha a következtetéseket más irányban is vonja le. S hogy ez így van, azt bizonyítja kettőjük magatartása összevetésének 1849 utáni fejezete. Széchenyi konzekvenciája, az, amit önként, senkitől már nem kényszerítve, sőt a bécsi udvar részéről jövő biztatások és közeledési kísérletek ellenére, azokat határozottan visszautasítva vállal: hatalmas politikai szatírája, az *Ein Blick*. Fekete Sándor kimutatja, hogy ez a mű Petőfi indulatával és Petőfi kérlelhetetlenségével megírt szenvedélyes röpirat, amelyet — tegyük hozzá — nemcsak azért írhatott meg, mert a lényegét tekintve egy volt Petőfivel a nemzet ügyének szolgálatában, hanem azért is, mert ehhez a belső indulathoz hozzájárult politikai tájékozottsága, az egész osztrák kormányzati rendszer mélységei és belső ismerete.

Petőfit Széchenyi, magában, erre a műre készülve rehabilitálja — utólag. Akire életében gúnyval vegyes aggodalommal tekintett, azt Döblingből „az én fiam”-nak nevezi, a forradalom hőhérijait pedig Petőfihez méltó szenvedéllyel „képmutatóknak, pribékeknek, gyilkosoknak”. S az *Ein Blick*-ben végig oly szembetűnő erős megfogalmazásokat olvasva azon kell csodálkoznunk, hogy ezeket az egykori finomkodó és a társasági illetet mindenkinél jobban ismerő „Pepi gróf” írta.

„A döblingi piszolylovés — állapítja meg Fekete Sándor — ugyanannak az ügynek önkéntes mártírjává avatta Széchenyit, amelyért Petőfi elvérzett a fehéregyházi mezőn.”

Magyar irodalom — világirodalom

(Kritika, 1969. 5.)

Mindegyik, számbelileg kis népet különösen foglalkoztatja a világhír — irodalmát tekintve a világirodalmi elismer-

tetés. Az utóbbi időben a magyar irodalom nagy öregei közül többen is nyilatkoztak e kérdésben (nemrég ismertettük Illyés Gyula higgadt álláspontját). A *Kritika* egyik szerkesztője, Almási Miklós feltette a vitatott kérdést Lukács Györgynek, aki tudvalevőleg sokat foglalkozott világirodalmi jelenségekkel — s az ő esztétikai életműve is vitán felül a világirodalmi jelenségek körébe tartozik.

Lukács mindjárt az interjú elején (*Magyar irodalom — világirodalom*) különbséget tesz az elevenen ható világirodalom között és aközött, amelyet csupán úgy neveznek: „Létezik ti. egy irodalomtörténeti értelemben vett világirodalom, ami tankönyvekben, gyűjteményes vállalkozásokban jelenik meg, amelyben általában össze szokták foglalni minden irodalomból a valamennyire neves írókat és műveket.“ A divatjelenségeket (Dumas, Maeterlinck, Oscar Wilde, D’Annunzio) nem sorolja az „egy bizonyos állandóság”-ot feltételező világirodalomba; figyelembe kell venni ugyanis, hogy itt „egy szakadatlan feltöltés és kiürülés történik“. Ugyanakkor „amennyiben valami irodalmi érték fennmarad, az mindig úgy marad meg, hogy az interpretációja változik. Minden kor egy bizonyos fokig a maga képére átalakítja, magához hasonítja azokat a művészeket, akiket világirodalminak tart.“

A világirodalmivá válásban kétségtelenül szerepet játszik a nyelv, Lukács azonban ezt nem tekinti a gyedüli döntő szempontnak. Hollandia joggal Spinoza, Vermeer és Rembrandt példájára, egyidejű működésére hivatkozik; ez a kis nemzet azért játszhatott akkor világtörténelmi szerepet, mert „kb. egy évszázadon keresztül Hollandia volt központja a kezdődő kapitalizmus lázadásának a félféudális abszolútizmus ellen“.

A magyar irodalom világirodalmi rangját is ebből a szempontból ítéli meg. Petőfi lírája 48 előtt és 48-ban európai magaslaton állott, s a későbbi korokban is akkor közelítette meg egyik vagy másik magyar író és mű ezt a magaslatot, amikor társadalmi funkciója egyetemes jelentésű lehetett. Mikszáth *Új Zrínyiászában* és *A Noszty fiú...-ban* lát ilyen jeleket (dzsentri-szemlélettel leszámolni kezdő magatartás), felhívja a figyelmet Eötvös regényére (*Magyarország 1514-ben*), Adyt feltétlenül világirodalmi jelenségnek tudja, a következő korszakból Illyés Gyula *Puszták népe* című irodalmi szociográfiáját, József Attila költeményeit, Babitstól a *Jónás könyvét*, Déry regényeit, a legújabb korból pedig Jancsó

Miklós és Kovács András filmjeit emeli ki.

Realizmus-konceptiójának megfelelően, Lukács György ismét elmarasztalja *Az ember tragédiáját*, provinciális műnek nevezi (a Madách filozófiai költeményét záró biztatás „nem az emberiség sorsára, hanem a 67-és kiegyezésre vonatkozik“!), egyáltalán nem említi Krúdyt, Kosztolányit — és persze Móriczot sem. Ha ilyen elfogultságaival nem is tudunk egyetérteni, következtetését megszívlelendőnek tartjuk: „A magyar irodalom... messzeemenően megszabadulóban van a régi provincializmustól.“

Peter Weiss Vietnam művelődési életéről

(*Sinn und Form*, 1969. 2.)

Peter Weiss kultúrriportja mindenekelőtt az irodalomtörténeti fogalomként vett proletkult sajátos, mondhatni egzotikus változatával ismert meg. A vietnami irodalomnak is elsősorban a saját hagyományaival, e hagyományok konzervatív részének közegellenállásával és tehetetlenségij erejével kellett megküzdenie, kisebb mértékben pedig a századelő európai költészetétől ihletett „import“-kultúra hatásaival, hogy a maga modern önállóságához elérkezék.

Az esztétikai eszmény, amelyet ez irodalom képviselői kivétel nélkül vallanak, egy szinte személytelenül közösségi költészet eszménye, mely mozgósító tényezőként kapcsolódik bele a függetlenséget, a szocializmust oltalmazó fegyveres harcba. Ez az esztétikai eszmény kétségtelenül nem kedvez különösebben az egyéni kezdeményezéseknek, kísérleteknek, s csakugyan: a formák, a verselés, a kompozíció kérdései és megoldásai közösen vitatott kérdések és közösen használt megoldások ebben az irodalomban, akár csak a népköltészet formakultúrája. Elvitathatatlan azonban ennek az irodalomnak a történelmi sors meghatározta hősi pátosza: a művek, melyek nem dolgozószobák csendjében születnek, hanem frontszolgálat közben, óvóhelyeken, kórházakban és üzemekben, a forradalmi irodalom műszáját idézik, mely „fegyverek között“ sem némul el, s mely egy olyan irodalom teremtését sürgeti, amelyik nemcsak közérthető és politikus voltával áll közel a tömegekhez, hanem e tömeg szüntelen ellenőrzése alatt bontakozik ki; író és nép, író és történelem

fájdalmas kapcsolata termékenyíti nap mint nap.

Nemcsak a kultúrfejlődés tükröképe ez az irodalom, hanem egy önmagára lelt nép szellemi önállóságának a beszédes bizonyítéka is.

C. P. Snow, a regényíró

(*Saturday Review*, LII. 2.)

C. P. Snow múlt év őszén — írja Grenville Hicks — a missouri Westminster College (Egyesült Államok) vendége volt. Az őt meginterjúvoló újságírók a „63 éves angol lordnak” és „ezermesternek” neveztek, hiszen *A két kultúra* szerzője e földrészén is ismert és népszerű. Az ezermester lord magas rangját nem írásaiért, hanem annak elismeréséül kapta, hogy a második világháború alatt jó munkát végzett a tudósok mozgósításában és toborzásában. Így lett a munkásszámazású tudós (a cambridge-i egyetemen fizikát végzett) és író Lord Snow of Leicester.

Snow tudós, nevelő, államférfi és regényíró egyszemélyben. Amerikai előadásában borongós, pesszimista hangot ütött meg. „A nyugtalanság — mondotta — úgy látszik, korunk hangulata. A nyugtalanság talán a félelem éle? Meglehet. De mindenképpen rossz állapot.” Majd azokról a nagy eredményekről beszél, amelyeket az ember a tudomány és a technika területén elért. Mégis úgy vélte, hogy a jelenkor központi problémája ma is a gazdagok és a szegények közötti különbség. Ez szerinte megoldható lenne, ha a gazdag és a szegény országok egyaránt mindent elkövetnének a különbségek kiküszöbölésére, de sajnos, sehol sem csillan fel némi remény. Ha az ifjúság nagy ügyeknek akarja szentelni életét, van mit tennie. A legnagyobb ügy azonban „a béke, az élelem, és hogy ne legyen több ember, mint amennyit a Föld be tud fogadni”.

Az előadás után néhány hétre megjelent *Strangers and Brothers* (Idegenek és testvérek) című regénysorozatának tizedik műve: *Sleep of Reason* (Ha elalszik az értelem). Címét az egyik Goya-karcólat feliratából vette: „Ha szunnyad az értelem, előjönnek a szörnyek.” A regény mint a sorozat valamennyi része, társadalmi, politikai és lélektani kérdéseket tárgyal. Snow ugyanis már 1934-ben,

amikor *The Search* (A nyomozás) címén megírta első regényét, tervbe vette, hogy regénysorozatban mutatja be a jelenkori angol társadalom keresztmetszetét.

A Ha elalszik az értelem főhőse, Lewis Eliot, lényegében az író személyesíti meg, sok benne az önéletrajzi utalás. Mint sokan az angol tudományos és irodalmi életben, Snow is feleségét tartja legbelső munkatársának, aki újságíró és regényíró. A regény témája azokból a szörnyű gyilkosságokból merít, amelyeket az utóbbi években a nyugati világban elkövettek. Egyesek egyenesen az 1965—66. évi moorsi bűntényekben találják meg a forrást, amelyeknek során egy fiatalember és egy lány csupán élvezetből több gyermeket meggyilkolt. Snow hősei, bár a valóságos tettesek lelkivilágát és — tettükkel — a társadalomból kiváltott hangulatot is tükrözik, mégis nagyrészt kitaláltak, társadalmi képletet sűrítenek. Különösen élénk a törvényszéki jelenetek ábrázolása: az ügyész, aki kíméletlen részletességgel adja elő a rendőrségtől rekonstruált bűntettet, a keresztkérdések súlya alatt roskadozó tanúk, az orvosi szakvéleményezés, a védőügyvéd igyekezete, hogy csökkentse a bűnösök felelősségét, a pszichiáterek szerepe — mindez egy nyugtalan, egyensúlyában teljesen megingott világot tükröz.

Snow, akárcsak Shakespeare, történet műveket ír, alakjai a valóságot fejezik ki úgy, amint azt a kortárs látja. Regénye ezért a cselekvő történelem bemutatása, kissé a görög dráma módszerével: az egyes jelenetekben az olvasók igazi világa tárul fel, az a világ, amelynek javítása mindenki feladata. Snow-t mint regényírókat nem tartják felülmúlhatatlan művészek: stílusa, képzelete nem mindig szárnyal, de tehetségével jól gazdálkodik.

Vita a szabadságról

(*Valóság*, 1968. 11., 1969. 2.)

Heller Ágnesnek a szabadság fogalmáról szóló cikkét két hozzászólás követte a *Valóság* hasábjain, Vörös Gyuláé és Babinyecz Tiboré.

Heller Ágnes szerint nem „a” szabadságról, hanem *szabadságokról* kell beszélnünk; gazdasági, politikai, erkölcsi, társadalmi szabadságról. A két pólus: a mindennapi és a filozófiai szabadság. A mindennapi szabadság az „azt tesszem, amit akarok” tudata, de ezt nem abszolút

módon kell értelmeznünk, határai a személyiség határaival azonosak, mozgás a „több” és „kevesebb” között. „A szabadság problémája nem ott kezdődik, hogy végrehajtom vagy sem, amit akarok, hanem már ott, ahol akaratom kialakul.” Ezt pedig az adott (gazdasági, politikai, tudati) körülmények, a világ, melybe az egyén beleszületik, messzemenően determinálják. E meghatározottságnak azonban nemcsak korlátozó, hanem előrevívő szerepe is van — és Babinyecz Tibor éppen erre teszi a hangsúlyt —, hiszen konkrét, sokoldalú lehetőségeket biztosít a felkészült egyén számára, aki ha alkotó módon él velük, realizálhatja önmagát, tehát szabad. Például a jobbágy, aki természetének érzi a maga jobbágyságát, „álmában sem tud mást elképzelni, s adott körülményei közt azt teszi, amit akar — szabad a mindennapi élet vonatkozásában”. Vörös Gyula elutasítja a mindennapi élet szabadságának ilyen felfogását. Szerinte az egyén szabadságát osztályhelyzetéhez viszonyítva lehet csak tárgyalni. Tehát ha a jobbágyság elnyomott, nem szabad osztály, akkor egyetlen jobbágy sem lehet szabad.

Heller gondolatmenete szerint továbbá a mindennapi szabadság fogalma lényegénél fogva tartalmazza a partikulárisit és a nembélit is — s ez utóbbi már a filozófiai szabadság szféráját alkotja; arra vonatkozik, meddig jut el az emberiség mint emberi nem a szabaddá válásban.

A filozófiai szabadságfogalmak történeti áttekintése során kiténik, hogy központi kérdésük az egyed szabadsága, csak hogy a nembeli fejlődés szintjéről konstituálva. Az antik szabadságfogalom politikai ihletésű volt, ennek értelmében csak a partikuláris motivációitól megszabadult egyén lehetett szabad. Új mozzanatot jelentett „a természet szerint való élés” követelménye, az az igény, hogy az egyed önmagát nevelje szabad emberré. A kereszténység a szabadság kritériumát már magába az akaratba he-

lyezte, s így születik meg a szabadság és felelősség korrelációja. A polgári szabadságkoncepció megint új viszonyt ragad meg a szabadság és szükségyszerűség összekapcsolásával. A sort a marxista meghatározási kísérlet zárja. Ez történelemfilozófiai jellegű, olyan állapot történeti perspektívájának kivetítése, melyben megszűnik az emberi nem és az egyén közötti diszkrepancia, az elidegenedés; olyan társadalmi helyzeté, amelyben minden ember céltudatosan részt vehet az emberi nem lényegének a megvalósításában.

Vörös Gyula úgy véli, hogy a szabadságot az elidegenedés megszüntetéseként definiálni „megengedhetetlen absztrakció a valóságos társadalmi feltételektől”. Arra engedhetne ugyanis következtetni, hogy a történelem nem az osztályharcok, társadalmi-gazdasági alakulatok története, hanem a szabadságé. Ugyanezt az elvontságot kifogásolja a gazdasági és politikai szabadság Heller Ágnes-féle meghatározásában is. Heller Ágnes a gazdasági szabadság megvalósítását abban látja, hogy az ember terv szerint alakíthassa fejlődésének gazdasági bázisát, vagyis megszüntesse a gazdasági törvények természet törvény-jellegét, a politikai szabadság pedig a „nem elnyomottak lenni”-t jelenti. A marxista gondolat szerint maga az elnyomó sem lehet szabad, hiszen az elnyomás is az elidegenedés egy formája. De a marxista — érvel Vörös — nem az „elidegenedettséget” alapján fogja fel a politikai és gazdasági szabadságot, nem a „tisztá szabadság”, az osztály nélküli szabadság szempontjából ítél. A meghatározás elvont értelemben igaz, de az „osztályviszonyoktól és osztályharctól elvonatkoztatva meddő általánosság”.

Az ellenvetés azonban csak részben jogos, mert később maga Heller Ágnes is rámutat arra, hogy az eddig elvontan tárgyalt szabadság messzemenően konkrétan változik a történelem folyamán osztályonként, sőt nemenként is.